

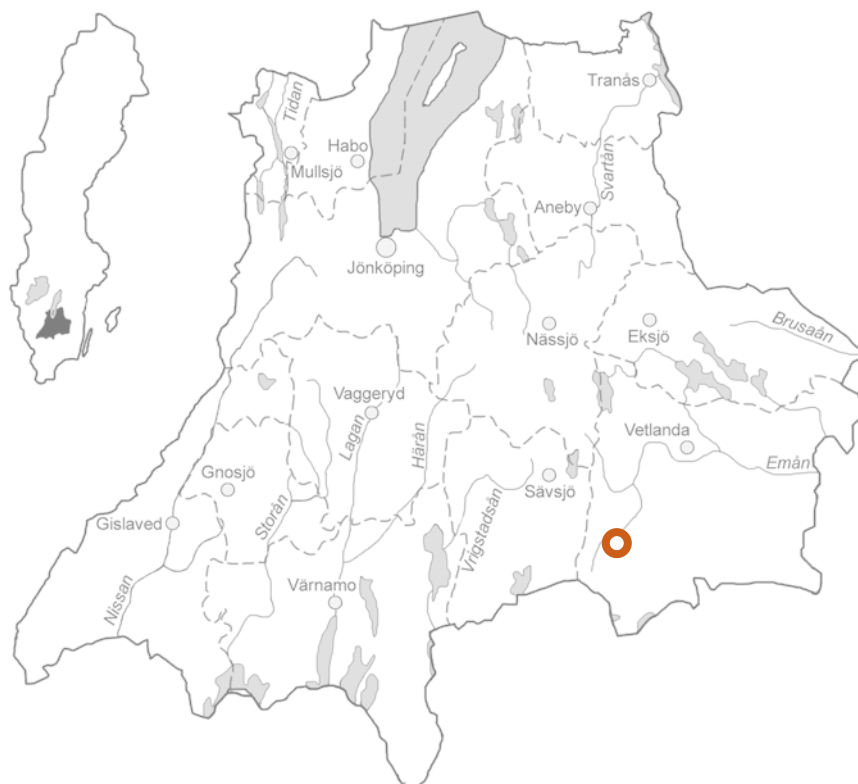
Bäckaby nya kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Bäckaby socken i Vetlanda kommun, Jönköpings län, Växjö stift



Bäckaby nya kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Bäckaby socken i Vetlanda kommun, Jönköpings län, Växjö
stift



Jönköpings läns museums dnr: 2020-037

Rapport och foto: Margareta Olsson

Avskrifter och foto av gravvårdar: Karin Calderwood, Vetlanda pastorat

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

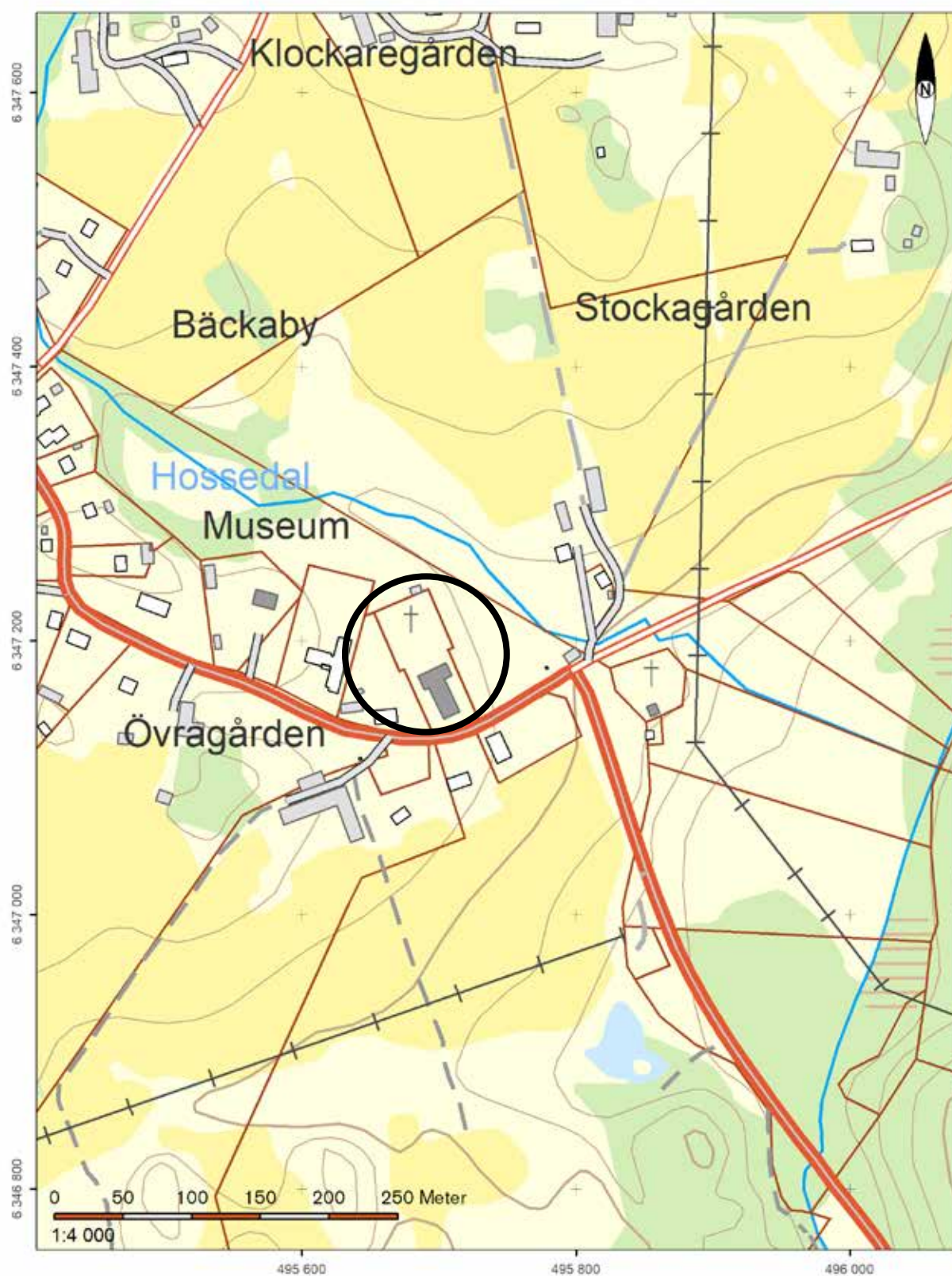
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2021

Innehåll

Inledning.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Allmän kyrkogårdshistorik.....	6
Lagstiftning.....	9
Allmänna skötselråd.....	11
Bäckaby kyrka och kyrkomiljö.....	12
Kyrkogårdens historia.....	13
Beskrivning av kyrkogården idag.....	14
Allmän karaktär.....	14
Omgärdning.....	14
Ingångar.....	15
Vegetation.....	15
Gångsystem.....	16
Gravvårdstyper.....	16
Byggnader.....	17
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet.....	17
Att tänka på i förvaltningen av kyrkogården.....	18
Administrativa uppgifter.....	19
Referenser.....	19
Gravkarta kulturhistoriskt värdefulla gravar.....	20
Urval kulturhistoriskt värdefulla gravar.....	22



Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

På uppdrag av Vetlanda pastorat har Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande inventering och förslag till bevarandeplan för Bäckaby nya kyrkogård. Fältarbetet har genomförts under hösten 2020. Resultatet har därefter diskuterats med uppdragsgivaren och sammanställts under vintern 2020–2021.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvärden regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. I första hand är det Svenska kyrkan som har ansvar för att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara till hjälp och vägledning vid vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av olika ärenden.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en översiktlig historik över kyrkogården, en beskrivning med fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriska värden samt avslutningsvis en katalog över särskilt värdefulla gravar.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygdslitteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården i allmänhet har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv, utan kan vara föremål för omvärderingar. Vid bedömningen har hänsyn tagits till varje enskild kyrkogårds historia och egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den övergripande kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar, utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt



En av länders få bevarade kyrkobalkar finns i Brandstorp i Habo kommun.



Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård, Vårgårda kommun.

värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Gravarna och deras utsmyckning redovisas i tabellform med text och fotografier samt på en gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som i första hand föreslås bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller i andra hand placeras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Margareta Olsson vid Jönköpings läns museum under 2020/2021. För avskrifter och foton av gravvårdarna har Karin Calderwood vid Vetlanda pastorat svarat. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med pastoratet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte snarare folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven. Gravvar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett nyttobetonat sätt, där exempelvis hö kunde bärgas.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären. Förnyelsevägen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en tydlig kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten

genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begravdes således oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast små, oansenliga och inte särskilt varaktiga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde å ena sidan och allmänt område å den andra speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas – skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också



Åsenhöga ödekyrkogård (Gnosjö kommun). På denna kyrkogård är mycket av den ålderdomliga, ängsligande karaktär, som varit vanlig i äldre tid bevarad.



På de mer påkostade köpegravarna var både gravvård och inhägnad omsorgsfullt utformade. Här ett exempel från Norra Solberga kyrkogård i Nässjö kommun.

genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravlundar, där den plats var och en begravts på markeras.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning, men här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående format. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker och liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitat.



På kyrkogården i Ingatorp (Eksjö kommun) kan man uppleva den allmänna linjens gravområde med små anspråkslösa vårdar tämligen intakt.



Ett exempel på en gravvård från 1960-talet på begravningsplatsen i Aneby.

Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förändring av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen som begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter,

ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet. Om gravvården således står kvar på den tillhörande graven ger begravningslagen ett skydd. Om gravvården däremot flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i kyrkans inventarieförteckning.

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd.

En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mörja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anförtros åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar. Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.



Biologisk påväxt, troligen rödalger, på en gravvård på Villstads kyrkogård i Gislaveds kommun.



Kalksten har en förmåga att spjälka sig och spricka. Denna sten på Forserums kyrkogård i Nässjö kommun kräver insatser av en stenkonservator.

Flygbild över kyrkbyn 2009. Kyrkan omgavs initalt av en kyrkoplan, vilken utvidgades 1937 då nya kyrkogården anlades. Foto: Reimond Gustafsson, JLM.



Söder om kyrkan ligger den gamla kyrkskolan från 1885. Skolan renoverades 1963 då den togs ur bruk och byggdes om till bostadshus.

Bäckaby kyrka och kyrkomiljö

Bäckaby socken utgör en höglänt skogsbygd i sydvästra delen av Vetlanda kommun. Fornlämningsbilden i socknen domineras av järnåldern och sockennamnet förekommer i skrift första gången 1309. Kyrkbyn ligger på en uppodlad platå i ett omgivande skogslandskap med starkt kuperad terräng. Söder om platån rinner en bäck i en svacka. I kyrkbyn möts vägar från Korsberga i öster, Fröderyd i norr och Ramkvilla i söder. Bebyggelsen är samlad längs den större av vägarna. Kyrkan ligger ca 100 meter nordväst om väggorsningen. Vid korsningens sydöstra sida ligger den gamla kyrkogården där Bäckaby medeltida träkyrka stod fram till 1902, då den flyttades till Jönköpings stadspark. Gamla kyrkogården har kontinuerligt använts under hela 1900-talet vid sidan om den nya. Söder om nuvarande kyrka står den gamla kyrkskolan. Denna uppfördes 1885 och innehöll initialt även sockenstuga och klockarebostad. Det är en tvåvånings timmerbyggnad som efter en genomgripande renovering 1963 har fasader med gul locklistpanel och tegeltäckt sadeltak. Väster om kyrkan ligger den nya skolan i form av en låg tegellänga från 1963. Väster om skolan står prästgården som är församlingshem sedan 1964. Det är en salsbyggnad i 1 ½ plan från 1927 med gul locklistpanel och brutet tak med valmade spetsar.

Bäckaby kyrka uppfördes på nuvarande plats 1897–98 genom en avstyckning från Lillgården. Kyrkan är placerad med nord-sydlig riktning med tornet och vapenhusentrén invid landsvägen i söder. Kyrkan ritades av arkitekten Carl Möller vid Överintendentsämbetet och är utformad i historiserande blandstil. Den har en medeltidsromantisk utformning med murverk och fasader i grovhuggen granit kombinerade med putsade partier och tegelornamentik. Fönstren är rundbågiga och infattade i masverk. Kyrkan har ärggröna plåttak.



Bäckaby nya kyrka omgiven av en parkliknande kyrkogård med häckar och trädkrans.

Kyrkogårdens historia

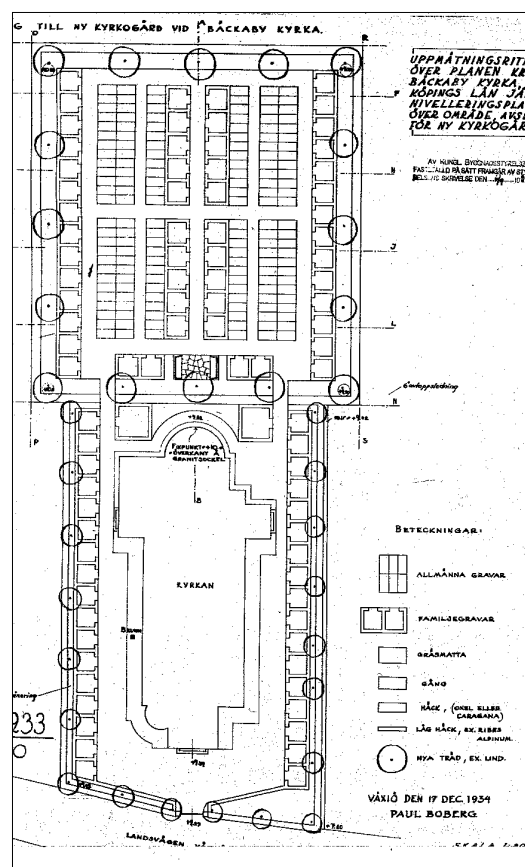
Efter att den gamla träkyrkan i Bäckaby dömts ut uppfördes den nya kyrkan 1897–98 på ny plats. Efter diskussioner enades kyrkostämman 1893 om att mark till den nya kyrkoplanen skulle köpas direkt norr om den nyligen tillkomna skoltomten. Tomten avstyckades från Bäckaby Lillegårds ägor. Omkring kyrkan anlades en mindre parkliknande kyrkotomt, delvis genom utfyllnad och terrasseringsmur åt öster. Medan den gamla kyrkan såldes och 1902 flyttades till friluftsmuseet i Jönköpings stadspark fortsatte gamla kyrkogården att brukas för begravingar.

I ett läge då den gamla kyrkogården höll på att bli fullbelagd kontaktade församlingen 1934 arkitekt Paul Boberg, Växjö som sammanställde ett förslag till ny kyrkogård vid den nya kyrkan. Förslaget, som realiserades 1937, innebar en nyanläggning på utfylld mark norr om kyrkan samt att även kyrkotomten iordningställdes som kyrkogård. Den nya kyrkogården fick en strikt symmetriskt ordnad plan med rätvinkliga gravkvarter och grusgångar. Enligt beskrivningen skulle plantering av den nya kyrkogården ske med nya stamträd av lind och gränshäckar av caragana (sibirisk ärtbuske). Den befintliga kyrkotomtens omgärdning av hagtornshäckar skulle ses över och kompletteras. Familjegravarna skulle anläggas som grusgravar i gräskvarter samt omges av låga häckar av Ribes Alpinum (måbär). Familjegravarna förlades utmed kyrkogårdens yttre kanter samt utmed mittgången i axeln norr om kyrkan. Övriga delar av gravkvarteren norr om kyrkan förbehölls för allmänna gravar. Direkt norr om kyrkans kor planlades ett mindre kvarter för monumentalgravar. Kyrkogården verkar ha genomförts enligt förslaget men till den nya trädkransen valdes istället lönn.

Gravkartan från början av 1970-talet bekräftar att kyrkogården anlagts enligt planerna. I detta skede kvarstod fortfarande systemet av grusgångar.



Bäckaby kyrka uppfördes 1897–98 i historiserande blandstil. Kyrkan är orienterad med ingången mot landsvägen i söder. Foto: Firma Nanny Ekström. Vetlanda museum.



Förslag till ny kyrkogård vid Bäckaby kyrka, Paul Boberg 1934. ATA.



Flygfoto över Bäckaby 1959. Den nya kyrkogården som invigdes 1937 är nu tagen i anspråk till hälften. Kyrkogården omges av häckar och trädkrans samt är strikt indelad med familjegravar och allmänna gravar omgärdade med häckramar. AB Flygtrafik. JLM.

Trädkransen hade i slutet av 1900-talet vuxit sig alltför stor och kommit för nära kyrkans fasad. År 2000 gavs tillstånd att beskära och föryngra densamma. På 1990-talet lades kvarter F, direkt norr om kyrkan, om med enkla nord-sydliga gravrader.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården vid Bäckaby kyrka som anlades 1937 har idag kvar bestående karaktärsdrag från anläggningstiden. Planen är rektangulär men där den ursprungliga delen omkring kyrkan är något smalare. Den har dock genomgått rationaliserande åtgärder under 1900-talets senare hälft, då gravarnas grusbäddar och måbärshäckar konsekvent tagits bort. Numera kvarstår kvartersindelningen med undantag av att de båda kvarteren norr om kyrkan slagits ihop. Samtliga kvarter består av sammanhängande gräsytor. Den symmetriskt ordnade grundplanen med huvudsystemet av grusgångar, är tillika med gräsyterna omkring kyrkan viktiga för parkkaraktären.

Omgärdning

Den rektangulärt formade och fullständigt plana kyrkogården, har ordnats genom utfyllnad och begränsas av höga terrasseringsmurar åt öster och mot delar av främre åt söder. Murarna består av stora kilade gråstensblock i kallmur, har ett enhetligt utseende trots



Resterande delar av grundplanen med rätvinkligt utlagda breda grusgångar är viktiga för den nyklassicistiska karaktären.

olika tillkomstsleden. I övrigt omgärdas kyrkogården i sin helhet av tuktade häckar av sibirisk ärtbuske.

Ingångar

Kyrkogårdens huvudingång ligger liksom kyrkans entré mot landsvägen i söder. Grinden är samtida med kyrkan och utformad med smidesgrindar i nygotisk stil mellan stolpar i finhuggen granit.

Vegetation

Kyrkogården omges av trädkrans av lönn som planterades 1937. Trädkransen är förhållandevis intakt med har erhållit några gluggar efter att enstaka träd nyligen fällt i den västra och södra sträckningen. Omgärdningen av tuktade häckar i sibirisk ärtbuske är överlag väletablerad och frodig men upplevs något gles i den södra



Grindarna är gestaltade i samklang med kyrkan i historiserande stil. Grindstolparna är liksom vapenhustrappan i ljusröd granit och har försetts med tidstypiska karvsnitt i hörnen. Framför kyrkans huvudentré har gången i sen tid erhållit beläggning av sjöstensplattor.

Kyrkogården avgränsas åt öster med en hög vällagd terrasseringsmur. Trädkransen av lönn från 1937 är intakt omkring kyrkogården med undantag av några gluggar i den norra delen.



Norr om kyrkan kvarstår en rundad hagtornshäck som eventuellt skulle kunna vara samtida med kyrkan.



Gravrader med typiska allmänna linjenvårdar från 1940-talet inom kvarter H.

sträckningen efter att några plantor här gått ut. Längs den västra sträckningen, i området närmast kyrkan, har buskar av syren och snöbär spridit sig in på kyrkogården och konkurrerat ut häcken. Här finns en kortare sektion av den hagtornshäck som ursprungligen fanns kring kyrkan. Direkt norr om kyrkan finns en mindre plantering med hagtornshäck och rabatt med spirea. Därutöver saknas planteringar och intrycket upptas med rätvinkliga eller geometriskt formade gräsytor mellan grusgångar.

Gångssystem

Det system av huvudgångar som lades ut 1937 kvarstår ännu idag. Den norra mittgången i kyrkan huvudaxel har liksom den norra sträckningen av ringgången och samtliga interngångar inom kvarteren lagts igen i senare tid.

Gravvårdstyper

Kyrkogården har i delarna närmast kyrkan ett relativt homogent bestånd av gravvårdar från perioden 1937–1960. Vårdarna är typiska för tidens industriellt framställda, katalogbeställda gravvårdstyper, med låga och breda former, främst av svart eller grå granit. Formspråket är antingen klassiserande med tempelgavelmotiv eller funktionalistiskt ofta med dekor i formen av stiliserade blomrankor och morgonstjärnan. Indelningen med familjegravar utmed huvudgångarna och särskilda sektioner avsatta för allmänna gravar i kvarter H och G, går fortfarande tydligt att urskilja. Därmed består kantsektionerna längs den östra och västra kyrkogårdsgränsen av ett flertal familjegravar, där de äldsta återfinns på ömse sidorna om kyrkan och längst åt söder i kvarter H. Gravarna är ordnade i nord-sydliga enkla rader, där familjegravarna i kantkvarteren och utmed tidigare mittgången konsekvent är vända mot gångarna medan de allmänna gravvårdarna är vända mot öster. Typiskt för allmänna gravar är generellt att de upplåtits i kronologisk ordning



Kvarteren som kantar kyrkogården på ömse sidor om kyrkan har en stor andel familjegravvårdar från 1940- och 50-talen.

och att gravvårdarna är småskaliga och enkla till sin utformning. I södra delen av kvarter H finns en relativt intakt sektion med allmänna linjenvårdar från perioden 1939–1947. Även i den delen av kvarter G som avsatts för allmänna gravar finns flertalet typiska allmänna linjenvårdar från perioden 1950–1962. I kvarter G har bruket med enskilda gravar upptagna i kronologisk ordning fortsatt in på 1970-talet trots att bestämmelserna om allmän gravsättning formellt upphörde 1966. De senare gravarna har dock inte erhållit småskaliga enkla vårdar utan för tiden mer ordinära gravvårdar.

I den norra hälften av kvarter H och G, vilka togs i anspråk senare, är gravvårdarna uteslutande från 1960-talet och senare. Många av vårdarna har en stram modernistisk utformning och är av ljusgrå granit. Det lilla gravkvarteret direkt norr om kyrkan, kvarter F, lades om på 1990-talet och har uteslutande vårdar från detta årtionde och senare.

Byggnader

En sentida redskapsbod står i anslutning till och direkt utanför kyrkogårdens södra gräns.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

När den nya kyrkan i Bäckaby byggdes 1897–98 anlades enbart en parkliknande kyrkotomt omkring kyrkan. Kyrkogården vid Bäckaby nya kyrka anlades först 1937 genom en utvidgning åt norr. För kyrkogårdens utformning svarade arkitekten Paul Boberg, Växjö och denna följer det tidiga 1900-talets kyrkogårdsideal med en strikt symmetrisk rätvinklig plan och en tuktad parkliknande grönstruktur. Genom nyanläggningen skapades förutsättningar för att genomföra en anläggning helt enligt intentionerna. I början av 1960-talet, då större delen av kyrkogården tagits i anspråk, var den en typisk gruskyrkogård med rätvinkliga gravkvarter och likformiga grusgravar där samtliga gravar, inklusive de allmänna, kantades av måbärshäckar. Härefter har en rad förändring vidtagits samtliga med motivet att förenkla vid skötseln av kyrkogården, med igenläggning av grusbäddar och interngångar samt borttagande av samtliga häckramar. Dessa förändringar har inneburit en utslätning och att väsentliga delar av karaktären av parkkyrkogård gått förlorad. Betydelsefulla delar kvarstår dock och till dessa hör den kvarvarande planstrukturen med systemet av huvudgångar samt trädkransen och häckomgärdningen. Huvudgrinden är samtida med kyrkan och utformad i samklang med denna. Den bågformiga hagtornshäcken norr om kyrkans kor kan vara från kyrkans anläggningstid och är viktig för karaktären. Buskaget som spridit sig från grannfastigheten i väster bör tas bort och istället ersättas med en tuktad häck lik övrig omgärdning.



Köpmannen och ordföranden i kommunalfullmäktige Gustaf Franzéns gravvård i kalksten utgör ett påkostat exempel från 1940-talet.



Korsformade vårdar i ljus granit börjar förekomma under 1930-talets funktionalism. Denna vård med kopparinskrift är dock från 1960-talet och återfinns i kvarter G (BÅNG 0156–57).

Det äldsta beståndet av gravvårdar som finns kvar från anläggningstiden bidrar till karaktären, i synnerhet i kvarteren på ömse sidor om kyrkan samt i den södra delen av kvarter H. Skillnaden i den ursprungliga indelningen i familjegravar och allmänna gravar är fortfarande tydligt urskiljbar. Både i kvarter D och E intill kyrkan, med en stor andel familjegravar från efterkrigstiden och i sektionen med allmänna linjegravar i kvarter H (BÄNG 85-115, BÄNH 68-96) finns en sammanhållen karaktär. Vid upplåtelse av nya gravplatser inom dessa båda områden bör vårdarna utformas med hänsyn till den rådande karaktären.

Att tänka på i förvaltningen av kyrkogården

- Trädkransen, omgärningshäcken, hagtornshäcken norr om kyrkan, grundplanen och grusgångarna är viktiga för karaktären. Glesa partier i trädkransen och häcken bör återplanteras.
- Huvudingångens grind utformad i samklang med kyrkan i historiserande stil.
- Kyrkogårdens parkliknande karaktär är av betydelse för upplevelsen av kyrkan.
- De äldsta gravvårdarna i kvarteren närmast kyrkan, kvarter D, E och södra delen av kvarter H har karaktärskapande betydelse.
- Indelningen i familjegravar och allmänna gravar som alltjämnt går att urskilja.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:.....037/2020
Beställare:.....Vetlanda pastorat
Inventering och rapportansvarig:.....Margareta Olsson
Rapportgranskning:.....Anders Franzén
Län:.....Jönköpings län
Kommun:.....Vetlanda kommun
Socken:.....Bäckaby socken
Fastighetsbeteckning:.....Bäckaby 3:20

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm (ATA)

Handlingar rörande Bäckaby nya kyrkogård

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Bäckaby nya kyrkogård

Referenser på webben

Digitalt museum

Flygfoto över Bäckaby nya kyrka ([Digitaltmuseum.se/serch/Bäckaby kyrka](https://digitaltmuseum.se/serch/Bäckaby_kyrka))

Tryckta källor och litteratur

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.). 1992. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp.

Bäckaby hembygdsförening. 1975. *Bäckaby en smålandssockens historia*.

Hansson, Hans-Erik, Bielawski, Jarema & Jönsson, Karna. 2002. *Vård av gravstenar*. Stockholm.

Jonsson, Magdalena (red.). 2009. *Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift*. Växjö.

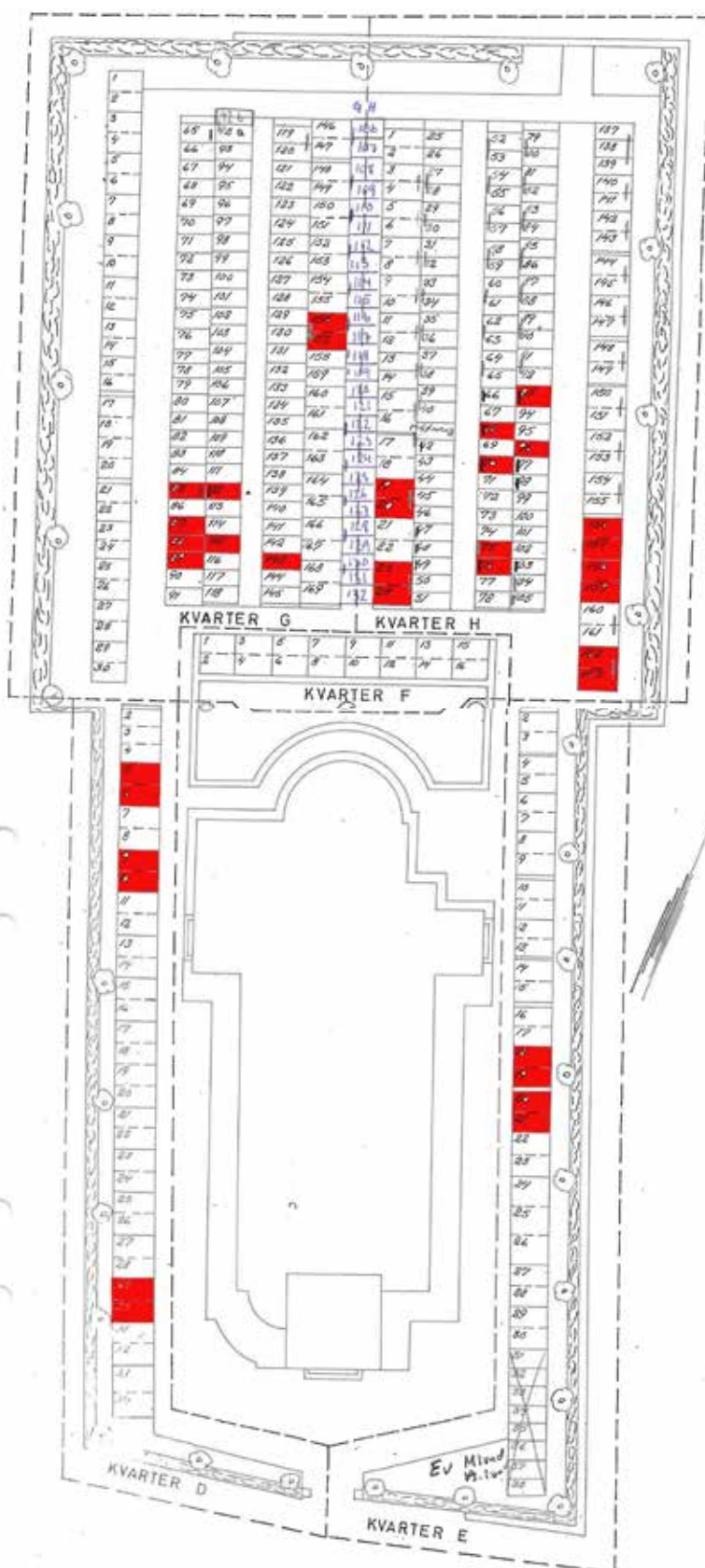
Manbo, Ia. 2008. *Bäckaby kyrkogård, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Bäckaby socken i Vetlanda kommun. Jönköpings län, Växjö stift*. Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2008:15.

Schönbäck, Hedvig. 2008. *De svenska städernas begravningsplatser 1770–1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet*. Diss. Uppsala.

Svala, Catharina. 2010. *Kyrkogårdsmuren: kultur och konstruktion*. Alnarp.

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans. 2001. *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*. Stockholm.

Gravkarta kulturhistorisk värdefulla gravar



Kriterier vid kulturhistorisk bedömning

Vid den kulturhistoriska bedömningen av gravanläggningarna på en begravningsplats utgår man från ett antal kriterier. Målet är att urvalet av de utvärderade gravarna skall spegla gravkulturen i vid bemärkelsen inom en begravningsplats, men i förlängningen också inom ett vidare område.

Utformningen av en gravanläggning har stor betydelse vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Vårdar som är påkostade, hantverksmässigt utförda, estetiskt framstående, särskilt anspråkslösa eller anknyter till en lokal tradition är ofta särskilt intressanta. Gjutna gravkors i bruksbygder är exempel på en sådan lokal tradition. Man bör också spegla alla samhällsgruppers gravskick, att bevara ett sammanhållet område med gravar som ingår i allmänna linjen kan vara viktigt.

Gravanläggningar som har inskrifter som anger titel och hemvist på den begravda berättar mer om gravplatsen än om dessa uppgifter saknas. Ibland finns också citat från Bibeln eller psalmboken eller bara en referens till ett citat. Ju fler uppgifter som står angivna desto större samhällsvärde har gravvården.

Ibland är gravvårdar resta över betydelsefulla personer eller personer som haft en tydlig anknytning till församlingsarbetet, exempelvis präster, klockare, kyrkvårdar och skollärare. Detta kan förstärka det kulturhistoriska värdet på en gravvård.

Industriellt framställda gravstenar bär ibland någon form av märkning från tillverkaren. Att veta varifrån stenen kommer och vem som tillverkade den höjer gärna det kulturhistoriska värdet.

Efterkrigstidens gravskick kan upplevas enahanda och likformigt. Det finns dessutom en väldigt stor mängd gravvårdar av likande typer på länets kyrkogårdar. Det är inte rimligt att bevara dessa i lika hög grad som äldre gravvårdar, men det är ändå angeläget att ett urval av dessa bevaras som exempel från detta skede.

Förutom själva gravstenen så består många gravplatser av även gravramar, häckar, växtlighet osv. Dessa tillhör har ofta tagits bort, men när de är bevarade finns det särskild anledning att dessa tas med i urvalet.

Klass 1

Avser gravplatser med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på plats och utan förändringar.

Klass 2

Avser gravplatser med högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör i första hand bevaras på plats och utan förändring. Det kan dock vara möjligt att återanvända en vård för att bibehålla en karaktär på en del av kyrkogården, med fördel används då ett typsnitt anpassat till vårdens karaktär. I undantagsfall är det möjligt att flytta vårderna om det är personhistoria eller titel som är det intressanta.

Urval kulturhistoriskt värdefulla gravar

Kvarter D–F

Gravnr.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/urval	Fotografi
BÄND-0005-6	Funktionalistisk vård i svart granit med mjukt rundat krön och stiliserad dekor. 1940.	F. D. BORG *1853 +1940 IDA BORG *1861 +1952 VILA I FRID	Klass 1. Tidstypisk vård från kyrkogårdens anläggningsskede.	
BÄND-0009-10	Slätt, odekorerat järnkors i smide med inskriptionsplåtar i mässing.	LANTBRUKAREN OSCAR SVENSSON *1889 +1941 GUD ÄR VÅR TILFLYKT OCH STARKHET PS. 46. ELLA SVENSSON F. SÖDERQVIST *1888 +1979	Klass 2. Vård med säregen form från kyrkogårdens anläggningsskede. Titel.	
BÄND-0029-30	Vård i svart granit med tempelgavelform och stiliserade kolonner. 1953.	HEMMANSÄGAREN HANS MAKÅ FRANS PETERSSON HILMA PETERSSON *1874 +1953 *1880+1958 SLAGERYD	Klass 2. Tidstypisk vård med titel.	
BÄNE-0018-19	Modernistisk vård i krysshamrad grå granit. Motiv av urna.	NÄMNDEMANNEN MELKER JOHANSSON *1879 +1949 HANS MAKÅ IDA JOSEFINA *1870 +1930	Klass 1. Tidstypisk vård över person av lokalhistorisk betydelse. Titel. Melker Johansson var nämndeman och ledamot i kommunalfullmäktige	
BÄNE-0020-21	Vård av finhuggen rosa kalksten med mjukt rundat krön och svart inskription 1944.	GUSTAF FRANZÉN *18/9 1883 +5/7 1944 HANS MAKÅ NANNY *20/1 1894 +28/8 1967 PADDINGETORP	Klass 1. Krigstida vård i ovanligt material och över person av lokalhistorisk betydelse. Gustaf Franzén var ordf. i kommunalfullmäktige	

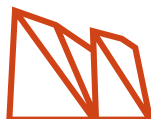
BÄNG-0085	Småskalig vård i grå granit med stiliserad fris. Sekundärt vänd. 1962.	GUSTAV SVENSSON KNUTSTORP *1921 +2013 Baksida: SVEN JOHANNESSON Knutstorp *1874 +1962	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter. Återanvänd vid samma gravplats.	
BÄNG-0087	Småskalig vård i rödgrå granit. Sekundärt nedlagd.	ALBIN ZAAR *1899 +1961 SÄBY	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNG-0088	Småskalig liggare i röd granit.	HULDA JONASSON GUDMUNDSÅS *1879 +1960	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNG-0089	Småskalig vård i rödgrå granit. Sekundärt nyttjad som familjegrav. Sekundär rabatt.	ANNA ZAAR *1872 +1960 DOTTERN BRITTA *1920 +2011 SÄBY	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter. Sekundärt nyttjad som familjegrav.	
BÄNG-0112	Småskalig vinkelbruten vård i svart granit. Återanvänd vid samma gravplats.	SOL-BRITH Karlsson *1935 +2011 KNUTSTORP Baksida: ELSA KARLSSON KNUTSTORP *1901+1953	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter. Sekundärt vänd.	

BÄNG-0115	Småskalig vinkelbruten vård i grå granit.	ANNA HANSSON *1871 +1950	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNG-0143	Småskalig vård i svart granit med osymmetrisk dekor.	URMAKAREN VERNER HOLMBERG *1910 +1955	Klass 1. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter. Titel.	
BÄNG-0156-157	Modernistiskt stenkors i ljus granit.	HERVID HOLMBERG *1915 +1965 ASTA HOLMBERG *1920 +2010 BÄCKABY	Klass 1. Tidstypisk vård med påkostad utformning vid familjegrav.	
BÄNH-0019-20	Segmentbågig vård i svart granit med gryningsmotiv. 1941.	JOHAN AUGUSTSSONS FAMILJEGRV TÅSTETORP DAV. Ps. 23	Klass 1. Tidstypisk vård från kyrkogårdens anläggningsskede.	

BÄNH-0023-24	Segmentbågig vård i svart granit med tempelgavelmotiv. 1939.	F.A. NORLINS FAMILJEGRÄV NORRSKOG KRISTUS VÅRT HOPP	Klass 1. Tidstypisk vård från kyrkogårdens anläggningsskede.	
BÄNH-0068	Småskalig vinkelbruten vård i svart polerad granit med stiliserade kolonner.	ALGOT SVENSSON *1887 HÄTTEBO +1947	Klass 1. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNH-0070	Småskalig vård i svart granit. Barngrav. Sekundärvård kors.	VÅR LILLA INGRID	Klass 1. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNH-0076	Småskalig vård i svart granit med akrotirer (krön med uppskjutande hörn).	AXEL LINDGREN SLAGERYD *15/11 1905 +10/3 1941	Klass 1. Typisk allmänna linjen vård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNH-0075	Småskalig vinkelbruten vård i svart granit. Dekor av förgylld sol. Sekundärt vänd.	VALTER ISAKSSON PADDINGETORP *19/2 1919 +8/8 2003 Baksida: KURT ISAKSSON PADDINGETORP *11/12 1920 +21/4 1941 SV.PS. 513	Klass 2. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter. Vänd.	

BÄNH-0093	Småskalig segmentbågig vård i grå granit. 1940	HANNA JOHANSSON KRISTUS MITT LIV	Klass 1. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNH-0096	Småskalig liggande vård i polerad svart granit. 1939.	J. A. HEDLUND RÖSÅS	Klass 1. Typisk allmänna linjenvård inom allmänt gravkvarter.	
BÄNH-0156-157	Vård i grå granit med tempelgavelmotiv..	JOHAN JOHANSSONS FAMILJEGRV HÄNGNEN	Klass 1. Tidstypisk vård från kyrkogårdens anläggningsskede.	
BÄNH-0158-159	Vård i svart granit med tempelgavelmotiv och polerad inskriptionstavla.	KYRKOVÄRDEN F. J. PETTERSSONS FAMILJEGRV RÖSÅS	Klass 1. Tidstypisk vård från kyrkogårdens anläggningsskede. Titel.	
BÄNH-0162-163	Vård i grå granit med polerat tempelgavelmotiv. 1937.	AUGUST EK *7/11 1854 +29/10 1937 JOHANNA EK *8/6 1864 +3/3 1947	Klass 1. Tidstypisk vård från kyrkogårdens anläggningsskede.	

År 2020 genomfördes en kulturhistorisk inventering av alla gravar på Bäckaby nya kyrkogård. Föreliggande rapport presenterar inventeringen och ger ett förslag till bevarandeplan.



Byggnadsvårdsrapport 2021:05
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM